

ASOCIAȚIA OBȘTEASCĂ
SOMATO

Drepturile copiilor și serviciile sociale pentru copii și familii în dificultate

...în fiecare zi, milioane de copii suferă din cauza dezastrelor, sărăciei și a crizelor economice: foame, lipsa de adăpost, epidemii și analfabetism, degradarea mediului ambiant... copiii au dreptul să-și cunoască părinții, să fie îngrijiți de ei. Copiii nu pot fi separați de aceștia în mod abuziv....

Broșura respectivă a fost editată cu suportul financiar al Ambasadei Finlanda în România.

Drepturile copiilor și serviciile sociale pentru copii și familii în dificultate

INTRODUCERE

Interesul pentru copil ca ființă umană cu drepturi depline este unul din principalele aporturi ale secolului XX în evoluția umanității – „secolul copilului”.

A existat o unanimă recunoaștere a nevoii speciale de protecție a copilului ca urmare a vulnerabilității sale în raport cu societatea. Vulnerabilitatea a fost interpretată prioritar în legătura cu anumite incapacități, prin urmare copilul a fost tratat mai curând ca un obiect al actelor de caritate decât ca o ființă umană individuală, cu propriile sale drepturi.

Problemele referitoare la copil au fost în mod frecvent considerate nepolitice, lipsind astfel din agenda deciziilor politice, deși era recunoscut faptul că „ei – copiii – plătesc cel mai mare preț pentru miopia în politicile economice, gafele politice și războaie”.

În fiecare zi, milioane de copii suferă din cauza dezastrelor, sărăciei și a crizelor economice: foame, lipsa de adăpost, epidemii și analfabetism, degradarea mediului ambiant. Ei suferă din cauza efectelor grave ale datoriilor externe și a absenței unei creșteri susținute în țările în curs de dezvoltare, în mod special în cele mai puțin dezvoltate.”

În cea de-a doua jumătate a secolului XX a început să crească gradul de înțelegere a nevoilor psihologice ale copiilor și recunoașterea copilăriei ca o valoare în sine. În același timp, a fost evident faptul că, uneori, interesul copilului este diferit de

cel al protectorilor săi – mulți copii fiind supuși unor tratamente inacceptabile chiar în familiile lor.

Principiile care stau la baza reformei protecției copilului sunt:

1. *Principiul priorității intereselor superioare ale copilului* asupra oricăror altor considerente în luarea deciziilor care îl privesc pe copil;
2. *Principiul responsabilității părinților*, care sunt primii ce trebuie să asigure copilului exercitarea corespunzătoare și realizarea deplină a drepturilor sale, apelând, dacă este cazul, la sprijinul pe care colectivitatea locală și statul sunt obligate să le acorde în acest scop;
3. *Principiul non-discriminării*, care permite tuturor copiilor să se bucure de măsurile de protecție prevăzute de lege, pentru a se putea preveni apariția oricărei situații susceptibilă să pună copilului în dificultate.

DREPTURILE COPILULUI

Drepturile copilului pot fi grupate în trei mari grupe, în funcție de rolul lor:

- drepturi de protecție;
- drepturi de dezvoltare;
- drepturi de participare.

1. Drepturile de protecție

Drepturile de protecție se referă la legislația care protejează copiii împotriva unor situații de risc (ex. transferul ilegal în străinătate, violența, abuz sau neglijare din partea părinților sau a îngrijitorilor săi, abuz sexual sau de altă natură, implicarea în traficul de substanțe ilicite și traficul de copii).

Protecția legislativă se aplica și în cazul copiilor aflați în situații vulnerabile: copii refugiați, copii cu dizabilități, copii aparținând minorităților naționale, precum și copii aflați în zone de conflict armat.

Justiția protejează și relațiile copilului cu familia. Copiii au dreptul să-și cunoască părinții, să fie îngrijiți de ei. Copiii nu pot fi separați de aceștia în mod abuziv.

Copiii au dreptul să fie protejați împotriva:

- oricăror forme de violență, abuz, rele tratamente sau neglijență;
- transferului ilicit în străinătate și a nereturnării;
- exploatării economice;
- exploatării sexuale și a violenței sexuale;
- folosirii ilicite de stupefiante și substanțe psihotrope;
- răpirii și traficării în orice scop și sub orice formă;
- pedepselor fizice sau altor tratamente umilitoare ori degradante;
- lipirii, în mod ilegal, de elementele constitutive ale identității sale sau de unele dintre acestea;
- copilul este înregistrat imediat după naștere și are de la această dată dreptul la un nume, dreptul de a dobândi o cetățenie și, dacă este posibil, de a-și cunoaște părinții și de a fi îngrijit, crescut și educat de aceștia.

Se acordă protecție specială:

- copiilor refugiați;
- copiilor cu dizabilități;
- copiilor aparținând unei minorități naționale, etnice, religioase sau lingvistice;
- copiilor aflați în zone de conflict armat;
- copiilor neînsoțiți de părinți sau de un alt reprezentant legal ori care nu se găsesc sub supravegherea legală a unor persoane;
- copiilor care au săvârșit o faptă penală și nu răspund penal.

În relația cu părinții, copiii au dreptul:

- de a-și cunoaște părinții și de a fi îngrijiți și educați de aceștia;
- de a nu fi separați de părinți împotriva voinței acestora, cu excepția cazurilor expres și limitativ prevăzute de lege;
- la protecție alternativă;
- de a menține relații personale și contacte directe cu părinții, rudele, precum și cu alte persoane față de care copilul a dezvoltat legături de atașament.

2. Drepturile de dezvoltare

Drepturile de dezvoltare se referă la acea legislație care le permite copiilor să-și dezvolte personalitatea, talentele, abilitățile mintale și fizice.

Copiii au drepturi de dezvoltare intelectuală, precum dreptul la educație, drepturi medicale, ca dreptul la îngrijiri medicale, dreptul la asistență socială și dreptul la joacă.

Părinții sunt responsabili pentru asigurarea dezvoltării normale a copilului. Statul trebuie să ajute părinții în această sarcină prin furnizarea unor facilități precum școli, spitale și alte instituții similare.

Copiii beneficiază de următoarele drepturi de dezvoltare:

- Copiii au dreptul de a primi o educație care să le permită dezvoltarea, în condiții nediscriminatorii, a aptitudinilor și personalității lor;
- Copiii au dreptul să crească alături de părinții lor. Ambii părinți sunt responsabili pentru creșterea copiilor lor;
- Copiii au dreptul de a se bucura de cea mai bună stare de sănătate pe care o pot atinge și de a beneficia de serviciile medicale și de recuperare necesare pentru asigurarea realizării efective a acestui drept;
- Copiii au dreptul de a beneficia de un nivel de trai care să le permită dezvoltarea fizică, mintală, spirituală, morală și socială.

- Copiii au dreptul de a beneficia de asistență socială și de asigurări sociale;
- Copiii au dreptul la odihnă și vacanță.

3. Drepturile de participare

Drepturile de participare le acordă posibilitatea copiilor să aibă un cuvânt de spus în ceea ce privește viețile lor. Ei pot astfel să-și exprime părerile, să discute problemele pe care le consideră importante și să caute și să primească informații relevante pentru ei. În unele cazuri, legislația permite în mod explicit copiilor să aibă un cuvânt de spus după o anumită vârstă. Cu cât copilul avansează în vârstă, cu atât mai multe drepturi participative va avea.

Copiii au dreptul:

- să-și exprime liber opinia asupra oricărei probleme care îi privește;
- să fie ascultați în toate procedurile care îi privesc;
- dreptul de a fi ascultat îi conferă copilului posibilitatea de a cere și de a primi orice informație pertinentă, de a fi consultat, de a-și exprima opinia și de a fi informat asupra consecințelor pe care le poate avea opinia sa, dacă este respectată, precum și asupra consecințelor oricărei decizii care îl privește;
- la libertatea de exprimare;
- la libertatea de gândire, de conștiință și de religie;
- la libera asociere în structuri formale și informale, precum și libertatea de întrunire pașnică, în limitele prevăzute de lege;
- la protejarea imaginii lor publice și a vieții lor intime, private și familiale;
- să depună singuri plângeri referitoare la încălcarea drepturilor lor fundamentale;
- copilul aparținând unei minorități naționale, etnice, religioase sau lingvistice are dreptul la viață culturală proprie, la declararea apartenenței sale etnice, religioase, la practicarea propriei sale

religii, precum și dreptul de a folosi limba proprie în comun cu alți membri ai comunității din care face parte;

- la împlinirea vârstei de 14 ani, copilul poate cere încuviințarea instanței judecătorești de a-și schimba felul învățaturii și al pregătirii profesionale;
- să conteste modalitățile și rezultatele evaluării și de a se adresa în acest sens conducerii unității de învățământ, în condițiile legii.

Drepturile universale ale copilului

La 20 noiembrie 1989, Adunarea Generala a Națiunilor Unite a adoptat Convenția Drepturilor Copilului. Convenția privind Drepturile Copilului încorporează, mai mult decât oricare alt document, întreg spectrul drepturilor omului – civile, politice, economice, sociale și culturale, și prevede o dezvoltare completă a potențialului copilului într-o atmosferă de libertate, demnitate și justiție.

Toți copiii sunt egali

Fără discriminare, indiferent de rasă, culoare, sex, naționalitate sau etnie, limbă, religie, opinii politice, stare materială sau poziție socială, dizabilități din naștere sau de orice alt fel.

Dreptul de a avea un nume și o naționalitate

Copilul este îndreptățit să aibă un nume de familie, un prenume și o naționalitate. Dacă un copil este părăsit în spital, unitatea medicală are obligația de a raporta cazul poliției și autorităților locale, în scopul de a înregistra nașterea.

Dreptul la educație

Se garantează accesul obligatoriu și gratuit la educație pentru toți copiii, fără discriminare. Părinții au obligația de a

Înscrie copiii la școală și de a se asigura că aceștia nu lipsesc de la cursuri.

Libertatea de expresie

Copilul este liber să primească și să dea mai departe orice informație care corespunde interesului lui. Părinții sau persoanele care au copii în îngrijire sunt obligați să ofere informații, sfaturi și explicații copiilor și să le permită să-și exprime propriile idei și păreri. Copiii sunt liberi să practice propria lor religie.

Dreptul la îngrijire medicală

Accesul la servicii medicale și la medicamente este garantat de stat. Părinții au obligația de a solicita asistență medicală necesară asigurării stării de sănătate a copilului.

Dreptul la îngrijire specială pentru copii cu dizabilități

Pentru a îndepărta barierele sociale și economice din calea copiilor cu dizabilități și pentru a crea un mediu în care acești copii sunt acceptați de copiii de vârsta lor și în viața comunității.

Dreptul de a fi protejat de orice forma de violență, abuz sau neglijență

Persoanele care lucrează cu copiii au obligația de a raporta serviciilor publice orice caz suspect de abuz sau neglijență. Legea interzice orice fel de pedeapsă fizică, acasă sau într-o instituție care ar trebui să se ocupe de protejarea sau educația copilului.

Dreptul copiilor la protecție specială

Copiii au dreptul să fie protejați și dreptul la asistență din partea autorităților locale. Noua lege urmărește dezvoltarea unor servicii alternative de tip familial.

Dreptul la asistență pentru copiii aflați în conflict cu legea

Până la vârsta de 14 ani, copiii nu răspund în fața legii. După vârsta de 14 ani, dacă fapta prevăzută de legea penală săvârșită de copilul care nu răspunde penal, prezintă un grad ridicat de pericol social, comisia pentru protecția copilului poate decide plasamentul copilului într-un serviciu de tip rezidențial specializat de supraveghere a copiilor care au comis infracțiuni.

Dreptul copilului de a fi protejat împotriva exploatării economice

Copilul are dreptul de a fi protejat împotriva exploatării și nu poate fi constrâns la o muncă ce comportă un posibil risc sau care îi poate compromite educația sau dauna sănătății sau dezvoltării sale fizice, mintale, spirituale. Vârsta minimă de angajare este 15 ani. Autoritățile publice trebuie să se asigure că nici un copil nu este angajat sub vârsta legală, în locuri periculoase sau împotriva voinței lui.

COPIII CU RISC SPORIT DE VULNERABILITATE CARE NECESITĂ SERVICII SOCIALE

Fiecare copil este important și necesită o atenție sporită atât din partea familiei, cât și din partea specialiștilor, care au tangențe cu el în diferite sfere ale vieții.

Există însă copii cu risc sporit de vulnerabilitate:

- *Copiii migranților și rămași fără îngrijire părintească;*
- *Copiii din familii numeroase și/sau monoparentale;*
- *Copiii din familii cu nivel de trai scăzut;*

- *Copiii care au fost/sunt supuși abuzurilor și exploatării;*
- *Copiii cu dizabilități;*
- *Copiii contaminați sau care trăiesc în familii afectate de HIV/SIDA;*
- *Copiii cu comportament deviant și/sau în conflict cu legea.*

TIPURI DE SERVICII SOCIALE PENTRU COPII AFLAȚI ÎN DIFICULTATE

Definiții ale serviciilor sociale

Există în prezent o mare varietate de definiții ale serviciilor sociale și ale celor de asistență socială însă toate prezintă un element comun legat de obiectivul acestora: ajutorarea indivizilor, grupurilor sau comunităților de a depăși perioadele de dificultate adaptându-se la o viață normală.

Serviciile sociale pot fi definite ca activități organizate, programe specializate, metode de identificare a necesităților și tipurilor specifice de disfuncționalități ce apar la nivel societal, metode de intervenție. H. Goldstein apreciază că obiectivul central al oricărui serviciu social este cunoașterea, învățarea socială, proces care se realizează pe baza unei relații directe între „client” și asistentul social.

Furnizarea de servicii sociale permite persoanelor aflate în dificultate să depășească această stare, să-și satisfacă nevoile și să-și dezvolte capacități și competențe care să le faciliteze integrarea în societate.

Principiile care stau la baza acordării acestor servicii sunt:

- Respectarea individualității fiecărei persoane;
- Respectarea libertății de a alege serviciul social în funcție de nevoia socială;

- Asigurarea accesului la servicii sociale în condiții de tratament egal, prin eliminarea oricărei forme de discriminare;
- Asigurarea de servicii de calitate, accesibile, flexibile, adaptate nevoilor sociale;
- Asigurarea drepturilor și a siguranței beneficiarilor, protejând în același timp și interesele acestora, dar și pe cele colective ale comunității;
- Respectarea vieții intime a persoanei;
- Respectarea confidențialității.

Serviciile sociale se organizează la nivelul comunităților în funcție de nevoile identificate, numărul potențial de beneficiari, complexitatea situațiilor de dificultate și graficul de risc social.

- Identificarea nevoilor individuale și de grup, precum și a principalelor categorii de beneficiari de servicii sociale;
- Informarea asupra situațiilor de risc, precum și asupra drepturilor sociale ale persoanei;
- Consilierea pentru persoane vârstnice, cu handicap, cu patologie cronică, persoane dependente de consumul de alcool, droguri sau alte substanțe toxice, persoane infectate cu HIV și pentru familiile acestora;
- consilierea pentru persoanele și familiile care adoptă copii sau care au minori în plasament sau încredințare;
- Consilierea și susținerea persoanelor neglijate, abuzate sau victime ale violenței în familie;
- Acordarea de sprijin material și financiar persoanelor și familiilor cu venituri insuficiente pentru acoperirea nevoilor minime, conform dispozițiilor legale în vigoare;
- Măsuri de urgență pentru: persoanele fără adăpost, victimele traficului de persoane și ale violenței în familie.

Problema socială

Problema socială poate fi definită ca fiind o situație pe care mai multe persoane dintr-o comunitate o percep ca fiind

greu de rezolvat, dificilă, care creează disconfort și care cere o soluționare/ rezolvare imediată. *Exemple de probleme sociale:* sărăcia, șomajul ridicat, rata ridicată a infraționalității, consumul de droguri, rata ridicată a abandonului școlar, poluarea apei și a aerului, servicii medicale insuficiente în mediul rural, violența domestică etc. În concluzie, problemele sociale generează nevoi sociale ce impun organizarea de servicii sociale în cadrul unei comunități

Clasificarea serviciilor sociale

Serviciile sociale se clasifică în următoarele tipuri:

- a) servicii sociale primare;
- b) servicii sociale specializate;
- c) servicii sociale cu specializare înaltă.

Serviciile sociale primare sunt serviciile care se acordă la nivel de comunitate tuturor beneficiarilor și au drept scop prevenirea sau limitarea unor situații de dificultate care pot cauza marginalizarea sau excluderea socială.

Caracteristicile serviciilor sociale primare prestate la nivel de comunitate întruchipează următoarele principii:

- dezvoltarea capacităților proprii: sprijinirea dezvoltării capacităților individuale și colective pentru soluționarea prin efort propriu a problemelor dificile de natură personală;
- sprijin profesional: aplicare de cunoștințe și proceduri profesionale pentru soluționarea problemelor personale sau de grup, care depășesc capacitatea individuală;
- sprijin social: prin promovare de facilități, acordate de servicii sociale și resurse prin sistemul public și/sau privat;
- apărarea intereselor și drepturilor persoanelor: acordare de sprijin persoanelor aflate în dificultate (copil, persoană vârstnică, persoană cu dizabilități, dependentă social), în situația în care acestea nu sunt capabile să acționeze singure pentru respectarea propriilor drepturi și apărarea intereselor.

Serviciile sociale specializate sunt serviciile care implică antrenarea specialiștilor și au drept scop menținerea, reabilitarea și dezvoltarea capacităților individuale pentru depășirea unei situații de dificultate în care se află beneficiarul sau familia acestuia.

Serviciile sociale cu specializare înaltă sunt serviciile prestate într-o instituție rezidențială sau într-o instituție specializată de plasament temporar, care impun un șir de intervenții complexe ce pot include orice combinație de servicii sociale specializate, acordate beneficiarilor cu dependență sporită și care necesită supraveghere continuă (24/24 ore).

SERVICII SOCIALE PRIMARE

Evidențiem următoarele servicii sociale primare pentru familie și copii:

SERVICIUL DE REINTEGRARE FAMILIALĂ

Acest serviciu reprezintă un proces planificat de susținere a copilului și a familiei lui în scopul reunificării copilului din instituția rezidențială în familie.

Serviciul de Reintegrare Familială are drept misiune reintegrarea în familie sau în situația în care aceasta nu este posibilă, găsirea de alternative de tip familial pentru *copiii care au o măsură de protecție*.

Obiectivele serviciului:

- Evaluarea socio-familială a familiilor biologice în vederea reintegrării familiale a copiilor care beneficiază de o măsură de protecție specială;

- Consilierea copiilor și familiilor pentru refacerea/menținerea/consolidarea relațiilor copil-familie;
- Monitorizarea post-reintegrare în vederea consolidării integrării sociale a copilului în familia biologică.

Serviciul de Reintegrare Familială furnizează următoarele **servicii**:

- Facilitarea accesului la servicii de consiliere psihologică, socială, medicală, juridică, educațională sau orice alte servicii pentru copil și familie, corespunzător nevoilor acestora;
- Pregătirea clienților pentru reintegrare/integrare;
- Sprijinirea copilului și familiei pentru refacerea/menținerea/consolidarea relațiilor copil-familie;
- Planificarea și medierea întâlnirilor/vizitelor copil-familie – persoana importantă pentru copil;
- Pregătirea cadrului fizic și profesional al contactelor directe dintre copil-familie – persoana importantă pentru copil;
- Inițierea, asigurarea/sprijinirea activităților care pregătesc comunitatea pentru o integrare socială eficientă a cuplului copil-familie;
- Asigurarea serviciilor post-integrare/reintegrare în beneficiul copilului și familiei prin monitorizarea cazului pe o perioadă de minim 3 luni, în medie 6 luni, cu posibilități de prelungire în anumite situații;
- Colaborarea cu autoritățile locale la domiciliul/reședința părinților copilului și cu serviciile abilitate;
- Elaborarea Programului de Intervenție Specifică pentru reintegrare/integrare (P.I.S.) pentru fiecare copil aflat în evidență, în baza Planului Individualizat de Protecție (PIP) întocmit de managerul de caz; PIP poate avea drept finalitate, după caz: reintegrarea în familie, integrarea socio-profesională a tinerilor cu vârsta de 18 ani care părăsesc sistemul de protecție a copilului, adopția internă;

- Responsabilizarea părinților cu privire la exercitarea drepturilor și îndeplinirea obligațiilor părintești;
- Asigurarea stabilității și continuității în îngrijirea, creșterea și educarea copilului, ținând cont de originea etnică, religioasă, culturală și lingvistică;
- Centrarea intervențiilor pe copil și familie;
- Promovarea parteneriatului cu copilul și familia;
- Promovarea responsabilizării clienților și încurajarea inițiativei acestora;
- Valorizarea capacităților și resurselor clienților;
- Implicarea comunității și responsabilizarea ei pentru protecția și promovarea drepturilor copilului.

SERVICIILE DE ZI

Serviciile de zi au rolul de a asigura menținerea, refacerea și dezvoltarea capacităților copilului și ale părinților săi, pentru depășirea situațiilor care ar putea determina separarea copilului de familia sa. Serviciile de zi pot avea caracter specializat, în funcție de nevoile copiilor și ale părinților lor.

Din categoria serviciilor de zi fac parte:

- a) centrele de zi;
- b) centrele de consiliere și sprijin pentru părinți.

Serviciile de zi funcționează ca unități fără personalitate juridică în structura Direcției Generale de Asistență Socială și Protecția Copilului și se adresează numai copiilor care beneficiază de o măsură de protecție specială sau de recuperare, stabilite prin Hotărârea Comisiei de Protecție a Copilului.

Serviciile de zi îndeplinesc următoarele **atribuții**, în funcție de specificul și de nevoile fiecărei categorii de beneficiari:

- a) asigură un program educațional adecvat vârstei, nevoilor, potențialului de dezvoltare și particularităților copiilor;
- b) asigură activități recreative și de socializare;
- c) asigură copiilor consiliere psihologică și orientare școlară și profesională;
- d) asigură părinților consiliere și sprijin;
- e) dezvoltă programe specifice pentru prevenirea comportamentelor abuzive ale părinților și a violenței în familie;
- f) asigură programe de abilitare și reabilitare;
- g) contribuie la depistarea precoce a situațiilor de risc care pot determina separarea copilului de părinții săi;
- h) contribuie la realizarea obiectivelor cuprinse în planul de servicii sau, după caz, în planul individualizat de protecție.

Beneficiarii Serviciilor de zi sunt:

- a) copiii și părinții cărora li se acordă prestații și servicii destinate prevenirii separării lor;
- b) copiii care au beneficiat de o măsură de protecție specială și au fost reintegrați în familie;
- c) copiii care beneficiază de o măsură de protecție specială;
- d) părinții ai căror copii beneficiază de o măsură de protecție specială;
- e) copiii neînsoțiți de părinți sau de alt reprezentant legal, care solicită o formă de protecție în condițiile reglementărilor legale privind statutul și regimul refugiaților.

Centrele comunitare multifuncționale

Dat fiind, că majoritatea comunităților din Republica Moldova sunt de tip rural, cu număr redus al populației și

resurse financiare deficitare, modelul Centrului comunitar multifuncțional este o soluție optimală de prestare a serviciilor sociale pentru că este capabil să ofere servicii complexe, integrate, eficiente din punct de vedere al costurilor și a acoperirii necesităților populației.

În acest context, Centrele comunitare multifuncționale, vor presta servicii pentru diferite categorii de beneficiari: copii, tineri, familii cu copii, persoane vârstnice, persoane cu dizabilități, astfel, asigurând integrarea socială a persoanelor de diferite vârste și cu diferite probleme.

Este indicat ca asistentul social comunitar și lucrătorul social din comunitate să facă parte din echipa centrului multifuncțional de zi din comunitate. O parte din ședințele de lucru cu beneficiarii vor fi organizate în incinta centrului. Astfel, s-ar forma nucleul asistenței sociale comunitare, consolidând în jurul centrului echipa multidisciplinară de profesioniști și, totodată informând populația vulnerabilă despre posibilitatea adresării și soluționării întrebărilor de ordin social direct la nivel de comunitate.

Având un bun sistem de management, centrele comunitare multifuncționale în afară de rolul de asistență socială, vor realiza pentru comunitate și funcții complementare – culturale, informaționale, sociale.

SERVICII SOCIALE SPECIALIZATE

Evidențiem următoarele servicii sociale specializate pentru familie și copii:

SERVICIUL TUTELĂ ȘI CURATELĂ

Serviciul tutelă și curatelă este eficient din punct de vedere al educării și îngrijirii copilului și nu este costisitor. Serviciul tutelă și curatelă este un serviciu de tip familie prestat

la nivel de comunitate și se instituie asupra copiilor rămași fără îngrijire părintească, având drept scop îngrijirea și educarea acestora, precum și apărarea drepturilor și intereselor lor legitime.

Tutela și curatela se instituie de către autoritățile administrației publice locale, în termen de cel mult o lună din momentul primirii cererii respective, în baza avizului scris al autorității tutelare.

Tutela/curatela se instituie de autoritățile administrației publice locale în cel mult o lună din momentul înregistrării cererii. Este ușor de realizat, fiindcă nu este nevoie de o hotărâre a instanței judiciare ca în cazul adopției. Potrivit practicii, la instituirea tutelei/curatelei o deosebită importanță se acordă relațiilor tutorelui/curatorului și membrilor familiei lui cu copilul, tutori/curatori fiind reprezentanți din familia extinsă sau prieteni de familie. Familiilor în al căror plasament se află minorul li se acordă o indemnizație lunară pentru fiecare copil luat sub tutelă/curatelă.

Persoanele care pot fi numite tutori (curatori)

Drept tutori (curatori) pot fi numite numai persoane majore care dispun de capacitate deplina de exercițiu. La numirea tutorelui (curatorului) se iau în considerare calitățile morale și alte calități personale, posibilitățile candidatului de a-și îndeplini obligațiile de tutore (curator), relațiile lui și ale membrilor familiei lui cu copilul.

Drepturile copiilor aflați sub tutelă (curatelă)

Copiii aflați sub tutelă (curatelă) au dreptul:

- a) de a locui împreună cu tutorele (curatorul) lor;
- b) la condiții normale de întreținere, educație și instruire;
- c) la dezvoltare multilaterală și la respectarea demnității umane;
- d) la pensia de întreținere și la alte plăți sociale;

- e) la spațiul locativ ocupat anterior de către părinții lor sau la asigurarea cu spațiu locativ, în modul stabilit;
- f) la apărarea drepturilor lor în modul stabilit;
- g) la comunicare cu părinții și rudele;
- h) la exprimarea propriei opinii în procesul soluționării problemelor care le ating drepturile și interesele legitime.

Drepturile și obligațiile tutorelui (curatorului)

Tutorele (curatorul):

- are dreptul și este obligat să se ocupe de educația copilului aflat sub tutela (curatela) sa, să aibă grijă de sănătatea și dezvoltarea fizică, psihică, spirituală și morală a copilului.
- determină de sine stătător procedeele și mijloacele de educație a copilului aflat sub tutelă (curatelă), luând în considerare eventualele recomandări ale autorității tutelare.
- ținând cont de opinia copilului, poate alege instituția de învățământ și forma de studii pe care le va urma copilul, fiind obligat să asigure frecventarea de către copil a școlii până la sfârșitul anului de învățământ în care acesta atinge vârsta de 16 ani.
- este în drept să ceară de la orice persoana, inclusiv rudele apropiate, înapoierea copilului pe care acestea îl rețin fără temei legal sau fără o hotărâre corespunzătoare a instanței judecătorești.
- nu este în drept să împiedice contactele copilului cu rudele lui, cu excepția cazurilor în care contactele respective contravin intereselor acestuia.
- este obligat să locuiască împreună cu copilul aflat sub tutela (curatela) sa. Locuirea separată a tutorelui (curatorului) poate fi permisă de autoritatea tutelară dacă aceasta nu va influența negativ asupra educației copilului.
- este obligat să comunice autorității tutelare informațiile privind starea sănătății, îngrijirea și educația copilului, precum și schimbarea domiciliului.

SERVICIUL ADOPTIE

Serviciul adopție este un serviciu tradițional oferit în cadrul sistemului de protecție a copilului și reprezintă o măsură de protecție a drepturilor copilului, prin care se stabilește filiația între cel care adoptă un copil, precum și rudele adoptatorului.

În cursul procedurii adopției trebuie respectate, în mod obligatoriu, următoarele principii:

- principiul interesului superior al copilului;
- principiul creșterii și educării copilului într-un mediu familial;
- principiul continuității în educarea copilului, ținându-se seama de originea sa etnică, culturală și lingvistică;
- principiul informării copilului și luării în considerare a opiniei acestuia în raport cu vârsta și gradul său de maturitate;
- principiul celerității în îndeplinirea oricăror acte referitoare la procedura adopției.

Cine poate adopta?

Pot adopta numai persoanele care au capacitate deplină de exercițiu și care sunt cu cel puțin 18 ani mai în vârstă decât cel pe care doresc să îl adopte. Persoanele cu boli psihice și handicap mintal nu pot adopta.

Pentru motive temeinice, instanța judecătorească poate încuviința adopția chiar dacă diferența de vârstă dintre adoptat și adoptatori este mai mică de 18 ani, dar în nici o situație, mai puțin de 15 ani.

Adopția unui copil care este cetățean al Republicii Moldova de către cetățeni străini sau apatrizi se admite numai în cazuri excepționale când nu există posibilitatea ca acest copil să fie adoptat sau pus sub tutelă (curatelă) de către rudele copilului, indiferent de cetățenia lor și de către alți cetățeni ai Republicii Moldova.

Cine poate fi adoptat?

Copilul poate fi adoptat până la împlinirea vârstei majoratului civil. Persoana majoră poate fi adoptată numai dacă adoptatorul sau familia adoptatoare a crescut-o în timpul minorității sale.

Sunt luați la evidență și propuși pentru adopție copiii:

- a) ai căror părinți au decedat;
- b) ai căror părinți sunt decăzuți din drepturile părintești, sunt declarați incapabili sau dispăruți;
- c) care au fost abandonați de ambii părinți sau de unicul părinte;
- d) care au fost propuși pentru adopție de ambii părinți sau de unicul părinte.

Consimțământul la adopție

Persoanele care trebuie să consimtă la adopție sunt următoarele:

- părinții firești; dacă unul dintre părinții firești este decedat, necunoscut, declarat, în condițiile legii, mort sau dispărut, pus sub interdicție, precum și dacă se află, din orice împrejurare, în imposibilitate de a-și manifesta voința, consimțământul celuilalt părinte este îndestulător;
- părintele sau părinții decăzuți din drepturile părintești sau cărora li s-a aplicat pedeapsa interzicerii drepturilor părintești păstrează dreptul de a consimți la adopția copilului; consimțământul reprezentantului legal este obligatoriu în acest caz;
- tutorele copilului ai cărui părinți firești sunt decedați, necunoscuți, declarați morți sau dispăruți ori puși sub interdicție, în condițiile legii;
- copilul care a împlinit vârsta de 10 ani;

- adoptatorul sau, după caz, familia adoptatoare; în cazul adopției copilului și de către soțul adoptatorului, consimțământul trebuie exprimat de către soțul care este deja părinte adoptator al copilului.

Pentru adopția copilului care a atins vârsta de 10 ani este necesar și acordul acestuia exprimat în instanța judecătorească.

SERVICIUL ASISTENȚĂ PARENTALĂ PROFESIONISTĂ

Asistența parentală profesionistă este o formă de protecție a copilului în dificultate care constă în plasarea temporară a copilului cu o persoană sau familie care întrunește cerințele de ordin material și garanțiile morale necesare dezvoltării armonioase a copilului.

Scopul serviciului este protecția temporară a copilului aflat în situație de risc, socializarea și (re)integrarea acestuia în familia biologică, extinsă sau adoptatoare sau în alte forme de îngrijire de tip familial.

Obiectivele serviciului sunt:

- a) îngrijirea și creșterea copilului în condițiile unui mediu familial substitutiv;
- b) îngrijirea și dezvoltarea copilului aflat în situație de risc, corespunzător particularităților de vârstă și standardelor minime de calitate;
- c) facilitarea socializării și (re)integrării copilului în familia biologică, extinsă, adoptatoare sau în alte forme de îngrijire de tip familial;
- d) monitorizarea situației copilului în perioada pre- și post (re)integrare.

Ce oferă serviciul?

- un mediu familial protector;
- îngrijire;
- reabilitare;
- educarea și formarea personalității copilului;
- asistență socială părinților aflați în dificultate.

Ce urmărește serviciul?

- asigurarea îngrijirii și creșterii copilului în condițiile unui mediu familial substitutiv;
- întreținerea, îngrijirea și dezvoltarea copilului aflat în dificultate în corespundere cu particularitățile de vârstă, individuale și cu standardele minime de calitate;
- facilitarea socializării și (re)integrării copilului în familia biologică, extinsă sau adoptatoare și în comunitate;
- reducerea numărului copiilor instituționalizați;
- creșterea gradului de implicare a comunității în soluționarea problemelor.

Beneficiari:

Beneficiari ai serviciului sunt copii care se află temporar sau permanent în cel puțin una dintre următoarele situații:

- a) sunt privați temporar sau permanent de mediul lor familial;
- b) necesitățile lor speciale nu pot fi asigurate de către familia biologică;
- c) sunt sau pot deveni victime ale unei forme de violență, traficului de ființe umane, abandonului sau neglijenței, rețelilor tratamente, exploatării în timp ce se află în îngrijirea unuia sau ambilor părinți, a reprezentantului legal sau a oricărei alte persoane responsabile de îngrijirea acestora;
- d) au mai puțin de 14 ani și au săvârșit o încălcare a legislației penale, dar nu poartă răspundere din punct de vedere juridic și se află în cel puțin una dintre situațiile expuse în punctul 4 literele a), b) sau c);

e) au între 14 și 18 ani și le-a fost aplicată o pedeapsă penală fără privațiune de libertate sau au fost liberați de răspundere penală și se află în cel puțin una dintre situațiile expuse în punctul 4 literele a), b) sau c).

Solicitantul care dorește să devină asistent parental profesionist trebuie să depună o cerere scrisă la prestatorul de serviciu.

Prestatorul de serviciu efectuează evaluarea solicitanților prin:

a) obținerea informației referitor la solicitant și la alți membri ai familiei acestuia, precum și alte informații pe care o consideră relevantă;

b) interviuarea a cel puțin două persoane de referință, indicate de solicitant, care să ofere informații despre acesta, și pregătirea unui raport în baza interviurilor;

c) consultarea opiniei autorităților administrației publice locale din unitatea administrativ-teritorială în care locuiește solicitantul;

d) examinarea capacității solicitantului de a activa în calitate de asistent parental profesionist.

Înainte de a fi aprobat pentru postul de asistent parental profesionist, solicitantul urmează cursul inițial de instruire privind prestarea serviciului, organizat de prestatorul de serviciu.

În familia asistentului parental profesionist pot fi plasați, în același timp, nu mai mult de trei copii, excepție constituind plasarea împreună a fraților și surorilor. În acest caz prestatorul de serviciu va evalua probabilitatea și va evita impactul negativ al plasamentului asupra copiilor biologici ai asistentului parental profesionist.

Acordul părinților nu este necesar în cazul în care aflarea copilului în familia biologică îi periclitează viața și sănătatea.

Decizia cu privire la plasamentul copilului o ia Autoritatea tutelară.

Acest serviciu a fost testat în unele raioane ale Republicii Moldova și a demonstrat rezultate foarte bune. Activitatea acestui serviciu este reglementată de **Regulamentul-cadru cu privire la serviciul de asistență parentală profesionistă**, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr.1361 din 7 decembrie 2008. Drept scop strategic al creării și consolidării serviciului asistență parentală profesionistă este excluderea treptată și substituirea serviciilor rezidențiale pentru copii cu servicii comunitare de tip familie.

SERVICIUL CASĂ DE TIP FAMILIAL

Casele de tip familial constituie un substitut de familie pentru copiii care pentru o perioadă determinată sunt separați de familia lor naturală. Casele au un mod de organizare și funcționare în conformitate cu viața reală de familie, iar activitățile ce se desfășoară aici au în vedere nevoile, drepturile și responsabilitățile copiilor/tinerilor găzduiți.

Scopul serviciului este protecția copilului orfan sau rămas fără ocrotire părintească, socializarea și, după caz, (re)integrarea acestuia în familia biologică, extinsă sau adoptatoare.

Obiectivele serviciului sunt:

- a) îngrijirea și creșterea copilului în condițiile unui mediu familial substitutiv, conform standardelor de calitate;
- b) asigurarea dezvoltării copilului plasat în serviciu corespunzător particularităților de personalitate și de vârstă ale lui;
- c) facilitarea, în caz de posibilitate, a (re)integrării copilului în familia biologică, extinsă sau adoptatoare;

d) facilitarea socializării copiilor și pregătirea lor pentru viața independentă după atingerea vârstei majoratului.

Servicii oferite:

- accesul copiilor/tinerilor, separați de familie, la găzduire, îngrijire, educație consiliere, transport, asistență și reprezentare juridică, formare a deprinderilor pentru viață independentă, pregătire în vederea reintegrării sau integrării socio-profesionale, pe o perioadă determinată;
- servicii individualizate copiilor/tinerilor pentru o bună dezvoltare fizică și psihică, respectând drepturile fundamentale ale copilului încercându-se permanent asigurarea principalelor interese și nevoi ale copiilor: afectivitate, înțelegere, legătura cu familia naturală, protecție și securitate, identitate și respect, intimitate, educație, mediu fizic corespunzător, personal, drepturi materiale, asistență medicală, recompense.

Beneficiari ai serviciului:

- Copiii separați, temporar sau definitiv de părinții lor și cărora li s-a stabilit, în condițiile legii, măsura de plasament în acest tip de serviciu.
- Tinerii care au împlinit vârsta de 18 ani și care beneficiază, în condițiile legii, de protecție socială;

În serviciu pot fi plasați de la trei până la șapte copii cu vârste de până la 14 ani. Numărul total al copiilor plasați în serviciu și al copiilor proprii nu va depăși 7 persoane. Copiii din serviciu dețin calitatea de membru al acesteia până la atingerea vârstei de 18 ani. În cazul continuării studiilor în licee, școlile profesionale și de meserii, instituțiile de învățământ mediu de specialitate și superior universitar, ei își păstrează această calitate până la încheierea studiilor (dar numai până la vârsta de 23 de ani).

La plasarea în Casele de tip familial se va lua în considerare proveniența etnică, apartenența la o anumită cultură, religia,

limba vorbită, starea sănătății și gradul de dezvoltare a copilului în vederea creării condițiilor de viață care ar asigura continuitatea educației acestuia.

Copiii aflați în relații de rudenie sunt plasați în aceeași casă de tip familie, cu excepția cazurilor când separarea se face în interesele lor.

Părinți-educatori pot fi cetățenii Republicii Moldova care au atins vârsta de 25 de ani, locuiesc pe teritoriul republicii și ale căror calități morale și stare a sănătății le permit îndeplinirea obligațiilor respective.

Comisia emite avizul de plasament al copilului în serviciu în cazul în care:

- a) plasamentul în serviciu este măsura de protecție cea mai potrivită pentru copil, ținându-se cont de toate circumstanțele și de respectarea prevederilor prezentului Regulament;
- b) plasamentul cu un anumit părinte-educator este cel mai potrivit, luând în considerare capacitățile acestuia de a răspunde necesităților identificate ale copilului;
- c) părintele-educator nu are relații de rudenie cu copilul, până la gradul IV inclusiv;
- d) plasamentul nu va avea impact negativ asupra copiilor biologici ai părinților-educatori și altor copii plasați.

APARTAMENTUL SOCIAL

Apartamentul social reprezintă o soluție intermediară în cadrul serviciilor spre o autonomie personală, oferind posibilitatea dezvoltării personale într-un context protejat.

Includerea în serviciu presupune motivarea tânărului, implicarea lui în cadrul cursului școlar și profesional, acceptarea regulilor de bază pentru viața în comunitate.

Beneficiari:

De apartamente sociale pot beneficia tinerii lipsiți de îngrijire părintească, care absolvesc instituțiile rezidențiale și nu au un loc de trai permanent sau tinerii cu necesități speciale care au nevoie de îngrijire social-medicală.

Apartamentul social creează un spațiu protejat pentru copii și tineri, o situație relativ stabilă, încurajând posibilitatea frecventării cursurilor școlare, căutarea unui loc de muncă, regăsind o viață „normală”.

Prin intermediul acestui serviciu se oferă un mijloc adecvat de dezvoltare, prin modelul familial, ținând cont de particularitățile, capacitățile și de ritmul fiecărui beneficiar în parte. Acțiunile întreprinse de către echipa care lucrează în cadrul acestui program sunt complexe, operatorii stimulează motivațiile fiecărui copil/tânăr în vederea integrării, reușind să creeze în jurul acestora un sistem de valori pe care tânărul îl poate accepta și respecta, relațiile sociale, stimulează încrederea în propriile capacități și necesități de a se afilia la un grup școlar sau profesional, favorizează stimularea gradului de conștientizare a principiilor care susțin autonomia, creează premisele unei posibile reintegrări familiale.

Anturajul în apartamentul social trebuie să tindă spre crearea atmosferei de tip familie și să ofere posibilități de dezvoltare a capacităților de viață independentă.

SERVICII DE ASISTENȚĂ PRESTATE ÎN CADRUL CENTRULUI DE PLASAMENT TEMPORAR

Servicii de asistență prestate în cadrul centrului de plasament temporar reprezintă servicii de asistență socială de tip familial, pe o perioadă determinată, copii aflați în situații de risc.

Scopul centrului este de a oferi copiilor aflați în situație de dificultate servicii de cazare, îngrijire, educație și, după caz, consiliere psihologică, medicală, observare și evaluare

sistematică a evoluției copilului, consiliere și sprijin pedagogic familiei copilului, lucrul în vederea (re)integrării copilului într-un mediu familial. Centrele de plasament temporar se clasifică în categorii conform serviciilor prestate :

- serviciu în regim de urgență;
- serviciu de reabilitare socio-medicală pentru copii cu necesități speciale;
- serviciu de reabilitare socio-medicală pentru victimele abuzului și violenței;
- Servicii de îngrijire post-instituțională pentru absolvenții instituțiilor rezidențiale.

Centrul este constituit prin decizia autorităților publice locale. Decizia respectivă se ia în baza demersului autorității tutelare teritoriale și al serviciului de asistență socială.

Scopul final al serviciilor oferite în cadrul centrului este reintegrarea/integrarea copilului în familia naturală/extinsă, adopția copilului sau dezvoltarea abilităților de viață independentă pentru beneficiarii care au împlinit vârsta de 18 ani.

Asistentul social este cel care coordonează toate intervențiile specialiștilor, menține legătura cu familia naturală/extinsă a copilului, comunitatea.

CENTRUL MATERNAL

Centrul maternal este un serviciu de protecție maternal-infantilă de tip rezidențial, care asigură dreptul fiecărui copil de a-și păstra relațiile familiale, oferind mamei în dificultate, posibilitatea rezolvării timpurii a problemelor apărute cu scopul de a se reintegra în familie și în comunitate.

Centrul Maternal prestează un complex de servicii sociale femeilor cu copii în dificultate și femeilor victime ale traficului în vederea integrării ulterioare a acestora în propriile familii (dacă acestea nu prezintă pericol) și în comunitate.

Femeile cu copii vor beneficia de asistență prin găzduirea în centru (sau la domiciliu dacă este posibil și nu pune în pericol copilul sau femeia), asistarea psiho-socială, consiliere, medierea proceselor de angajare și stabilirea relațiilor cu comunitatea. Acestea pot fi crizele legate de lipsa resurselor de existență, probleme sau conflicte în familie, violență etc.

Serviciile specifice pentru persoanele traficate vor ține de asistență psiho-socială, formare sau reprofilare profesională.

Grupul țintă:

- femei cu copii în situație de criza, fără resurse pentru existență;
- femei, victime ale traficului după ce au trecut de faza inițială de recuperare.

Serviciile prestate:

- *Asistență socială* - intervenția asistentului social, evaluarea cazului, stabilirea diagnosticului social și elaborarea planului individual de intervenție sau spectrul de servicii necesare, de comun acord cu beneficiarul, încheierea contractului de prestare a serviciilor și de responsabilitate reciprocă, medierea cu actorii și structurile locale, susținere la angajare, asistență în relațiile cu colegii și în comunitate. Mediere în stabilirea prestațiilor sau serviciilor sociale acordate de structurile de stat.
- *Asistență psihologică și psihopedagogică* - evaluarea psihologică inițială și periodică, elaborarea unui plan de intervenție în funcție problemele psihologice identificate, învățarea unor strategii de rezolvare a problemelor, dobândirea unor abilități de autocontrol, rezolvarea conflictelor de natură emoțională, consiliere psihosocială și profesională – individuală și de grup.
- *Asistență pedagogică* - în special pentru beneficiarii care nu au absolvit învățământul general.

- *Asistență profesională* - atât de formarea profesională, cât și de reprofilarea profesională în caz de necesitate. Dacă persoana are deja o calificare (cu condiția ca beneficiarul să dorească) se va media procesul de amplasare în ucenicie pe lângă întreprinderile sau fabricile existente în comunitate.
- *Asistență juridică* – cu scopul clarificării identității beneficiarului, rezolvarea litigiilor legate de proprietatea privată sau custodia copilului.

SERVICIILE SOCIALE CU SPECIALIZARE ÎNALTĂ

SERVICII DE ÎNGRIJIRE ÎN CADRUL INSTITUȚIILOR REZIDENȚIALE

Numărul de copii aflați în îngrijirea rezidențială, la moment, rămâne, totuși, destul de mare. Totodată, datele cercetărilor demonstrează efectele negative ale instituționalizării asupra dezvoltării copilului: dezvoltarea cognitivă, emoțională, intelectuală și fizică a copiilor în comparație cu copiii crescuți în familie. Cu cât mai mic este copilul și cu cât mai mult durează instituționalizarea lui, cu atât mai mare este adusă dauna dezvoltării lui.

În același timp, sistemul de servicii sociale rezidențiale este costisitor. Cel mai mare cost al serviciilor rezidențiale se înregistrează în instituțiile care deservește copiii cu dizabilități. Odată cu elaborarea și implementarea standardelor minime de calitate, costul serviciilor sociale rezidențiale va crește substanțial.

Beneficiarii serviciilor rezidențiale din cadrul instituțiilor sociale: școlilor internat și școlilor auxiliare, caselor de copii trebuie să fie recomandați pentru instituționalizare doar după examinarea cazului în cadrul Comisiei pentru protecția copilului aflat în dificultate.

Cazul se va examina în baza evaluării complexe și analizării posibilității de soluționare a cazurilor prin intermediul serviciilor de tip comunitar. Astfel, comisia va lucra cu cele mai dificile cazuri și va cunoaște profilul cazurilor din comunitate, potențialul de soluționare a problemelor sociale ale beneficiarilor și necesitatea dezvoltării sau extinderii serviciilor de tip rezidențial.

În procesul de implementare a sistemului integrat de asistență socială serviciile de tip rezidențial adresate familiilor cu copii aflați în dificultate trebuie racordate la standardele minime de calitate și ulterior la standardele de performanță. Este evident că serviciile rezidențiale sunt foarte scumpe, din acest motiv este necesar de prestat servicii de acest fel doar acelor beneficiari care nu pot fi susținuți prin servicii de tip comunitar. Pe contul serviciilor rezidențiale, trebuie de dezvoltat servicii sociale comunitare pentru a menține copilul în familie și comunitate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Balahur Doina, Protecția drepturilor copilului ca principiu al asistentei sociale,
Ed. Al Beck, 2001
2. Stanciulescu Elisabeta, Sociologia educației familiale, Ed. Polirom 2002
3. Roth Szamosközi Maria –Bereczki Doina, Introducere în asistenta socială, UBB,
Cluj-Napoca, 2000
4. Roth Szamosközi Maria, Protecția copilului, UBB, Cluj-Napoca, 2002
5. Coord. Serban Ionescu -Copilul maltratată-București 2001
6. Cojocaru, Ș., Cojocaru, D., 2008, Managementul *de caz în protecția copilului. Evaluarea serviciilor și practicilor din România*, Editura Polirom, Iași

7. Malanciuc, I., (coordonator studiu Unicef), 2005, *Abandonul copiilor în Republica Moldova*, Chișinău
8. Strategia Națională în domeniul protecției și promovării drepturilor copilului, România, 2008-2013
9. Ordonanța de Urgență nr. 26/1997 privind protecția copilului aflat în dificultate, România
10. Legea nr. 272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copiilor, România
11. Legea nr. 338-XIII din 15.12.94 privind drepturile copilului, Republica Moldova
12. Codul Familiei, Legea nr. 1316-XIV din 26.10.2000, Republica Moldova
13. People with Intellectual Disabilities: An Overview of the Situation in Central and Eastern Europe, Open Society Mental Health Initiative 2006,
<http://www.osmhi.org/contentpics/202/MHIRReportEdEmp3Octpdf>
14. Framework Directive on Employment Discrimination 2000/78/EC
Grupul canadian condus de Patrick Fougere în domeniul clasificării și a dizabilității
<http://cihi.ca/cihiweb/en/downloads/Patrick%20Fougere%20%20ICF%20in%20Surveys.pdf>
15. Inițiativa pentru ratificarea Convenției ONU (CRPD),
<http://www.advocacy.md/index.php?l=ro&a=46> Disabilities in EU
25. Policy Brief, February (I), 2008, European Center, in
http://www.euro.centre.org/data/1201610451_25081pdf

Resurse web:

www.desprecopii.ro
www.parinti.com
www.edict.ro
www.copilulmeu.ro
www.copii.ro